

TETTEN ÉRT REALITÁS – KOPERNIKUSZI FORDULATOK EGYKOR ÉS MA¹

„Reality is that which, when you
stop believing in it, doesn't go away.”
(Philip K. Dick)

„A jelenkori filozófia ontológiai és realista fordulata”² az újrealizmus előretörése óta egy kortárs konferencia címeként is megállná a helyét, eredetileg azonban a Kant Társaság 1931-es ülésének témája volt. Az utóbbi vita-indító előadását tartó Nicolai Hartmann és az újrealista Maurizio Ferraris alaptézisének értelmében kizárólag az ontológiai szemlélet nyújtja a megismerési viszony helyes felfogását. A *kopernikuszi ellenfordulat* Hartmann-nál a logikai idealizmus egyoldalú ismeretelméleti érdeklődésének reformját és az ontológia rehabilitációját jelenti, s mindez a megismerési viszony helyes értelmezésének igényéből táplálkozik. Ily módon ebben a viszonyban két – realitását tekintve egyenrangú – létező (szubjektum és tárgy) közötti létviszonyt ismerhetünk el. Ugyanezen az úton járunk az újrealizmus programját követve is, a szubjek-

tum megszűnik a megismerési reláció centrális vonatkoztatási pontja lenni, helyette az ontológiai szemlélet lesz hangsúlyos. Míg Ferrarisnál az episztemológiai és az ontológiai szemlélet szétválasztásával ezek legitim használatának feltételeire megy ki a játék, Graham Harman objektumorientált ontológiájában elsősorban a létezők egyenrangúságának tétele kerül fókuszba.

Harman egy anti-kopernikuszi beállítottságot³ céloz meg, melyben az ember-világ reláció elveszíti prioritását, és minden entitások közötti reláció egyenjogú lesz. Meglátása szerint a valódi realizmus nem csupán abban különbözik az idealista teóriáktól, hogy a tapasztalat mögött meghúzódó artikulálatlan realitást rögzíti. Harman bevezeti a realizmusok *lakmusztesztjét*, miszerint egy valódi realizmus minden létezők közötti relációt egyenjogúnak – s egyfajta *fordításnak* vagy *elferdítésnek* – tekint. Mielőtt azonban kitérnék a tesztre, az előbbit, azaz a tapasztalat mögött meghúzódó realitás rögzítésének mikéntjét, más szóval a realitás adottságának problémáját fogom megvizsgálni. Írásomban hangsúlyos szerepet kapnak a hartmanni *izmus nélküli realizmus* és a ferrarisi *újrealizmus* alapgondolatainak párhuzamai, különös tekintettel az *ellenállás(élmény)* fogalmára. A vizsgált szerzők Hartmann és Ferraris mellett Wilhelm Dilthey, Max Scheler és Martin Heidegger.

1. Idealizmuson és realizmuson innen és túl

Realizmus és idealizmus klasszikus ellentétét Scheler és Hartmann is meghaladni igyekszik, de nincs ezzel másként Heidegger sem. Hartmann a maga álláspontját *izmus nélküli realizmusként* érti. E meghatározás háttérében a rendszer- és problémagondolkodás (rendszerkonstituáló és problémacentrikus módszer), valamint a filozófiai kutatás három fokozatának megkülönböztetése áll. Sem a fenomenológia (a jelenségek hű le-

1 A szerző az MTA-PTE Kritikai Tanulmányok Kutatócsoport tagja.

2 Hartmann, Nicolai: *Zum Problem der Realitätsgegebenheit*. Pan-Verlag, Berlin, 1931. 3. A szövegben szereplő idézetek a saját fordításaim.

3 Vö. Harman, Graham: *The Quadruple Object*. Zero Books, Alresford, 2011. 46., illetve Harman, Graham: *Guerilla Metaphysics*. Open Court, Chicago, 2005. 15.

írása), sem az aporetika (a jelenségekben rejlő valódi talányok feltárása, megfogalmazása) szintjén nem történik még elméletalkotás, de a teória szintjén is csupán a rendszeralkotás tendenciájáról, nem pedig a rendszer előrevetítéséről van szó. Koncepciójának része a naiv realizmus első alaptézise, miszerint a tárgyak attól függetlenül léteznek, hogy megismerjük-e őket (realitástézis), a naiv realizmus *adekvációs tézise* helyett azonban tárgy és ismeret között pusztán részleges fedési viszonyt feltételez.⁴

Míg Scheler egy fogalmi megkülönböztetéssel próbálkozik,⁵ Heidegger úgy igyekszik túllépni a realizmus/idealizmus alternatíván, hogy egzisztenciálonológiájába beépíti mindkét koncepció egy-egy alapmomentumát.⁶ A vita valódi meghaladását azonban a világ realitásának bizonyíthatóságára vonatkozó megjegyzései jelentik. Úgy véli, a külvilág kéznél-létére és bizonyíthatóságára vonatkozó kérdés csak egy izolált – világ nélküli – szubjektum téves, elhibázott perspektívájából tehető fel.

A realitás bizonyíthatóságának kérdésére Hartmann is nemmel válaszol. A *Metaphysik der Erkenntnis*ben⁷ a *realitás látszatának* bizonyítási terhét még egyszerűen a szkeptikusokra hárítja, később viszont már pozitív érveket is felsorakoztat.⁸ Az elsődleges transzcendentális aktusok elemzésén keresztül fel tárul szubjektum és világ eredendő összeköt-

tettségé, kapcsolatuk szerkezete és az aktu-sokban rejlő realitásadottság. Moritz Geiger úgy gondolja, a realitásprobléma esetében bármiféle bizonyítási módszer szükségszerűen zátonyra fut, s ennek értelmében Hartmann korábbi megoldását támogatja.⁹ Hartmann azonban e pozitív érvekre nem bizonyításként tekint. „Saját pozíciónk okait is fel kell tárunk, mégpedig a pozitívokat, melyek a felmutatható fenoménekben rejlenek. A pusztán cáfoló módszer, legyen az bármilyen pontos, senkit sem képes meggyőzni.”¹⁰

2. Ontológia mindenekelőtt – a megismerési viszony mint létviszony

Egy bizonyos realista álláspont önmeghatározása szempontjából annak mindenkori ellenpárja lesz a mérvadó. Hartmann saját pozíciójának kialakulását korai írásaiban a logikai idealizmus ismeretfogalmának és ontológiaellenességének kritikája mentén követhetjük nyomon.¹¹ Ferraris a konstruktivizmust¹² azonosítja az antirealista irányzatok magvaként. Ennek a Descartes-ra és Kantra visszamenő nézetnek¹³ két alapelemét emeli ki, melyeket annak idején, bár más irányzatok kapcsán, Hartmann is megemlíttet. Az első tétel Ferraris megfogalmazásában: „*cogitónkkal* közvetlen, míg a világgal közvetett viszonyban állunk.”¹⁴ Az állítást, mely sze-

4 Vö. Hartmann, Nicolai: *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*. De Gruyter, Berlin, 1965. 188.

5 Eszerint a tudati idealizmussal és a kritikai realizmussal szembeni harmadikutas megoldást a tárgy létmomentumainak (létének és igylétének) tudati immanenciára vonatkozó szétválasztása nyújtja. Vö. Scheler, Max: *Idealismus-Realismus*. *Philosophischer Anzeiger*, Volume 2 (3). 201–202.

6 Vö. Heidegger, Martin: *Lét és idő*. Osiris, Budapest, 2007. 242–243.

7 Hartmann: *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*, első kiadás: 1921.

8 Vö. Hartmann: *Zum Problem der Realitätsgegebenheit*.

9 Vö. i. m. 35–38.

10 I. m. 85.

11 Ehhez bővebben I. Boros, Bianka: *Időbeliség és realitás*. Nicolai Hartmann „izmus” nélküli realizmusa. In: Laczkó Sándor (szerk.): *Az emlékezet*. Státus, Szeged, 2017. 205–218.

12 Miszerint az objektum valamiképp a szubjektum konstrukciójának eredménye.

13 Ferraris „Deskant”-nak nevezi. Vö. Ferraris, Maurizio: *Was ist der Neue Realismus?* In: Markus Gabriel (szerk.): *Der neue Realismus*. Shurkamp, Berlin, 2014. 55.

14 I. m. 56.

rint számunkra csak képzeink adottak közvetlenül, Hartmann a *tudat tételének* nevezi. Mivel a tudat csak a maga képzeit ismeri, ezek alapján nem képes belátni, megfelel-e nekik valami reális, vagy sem.

A Ferraris által említett második alaptétel értelmében „a gondolati és érzékek általi közvetítettség révén az egész valóság valamiképpen az elme függvényének bizonyul.”¹⁵ Ezt a tézist nevezi Hartmann *korrelacionista előítéletnek*, mely szerint a létező nem volna több, mint a szubjektum objektuma. A gondolatot, hogy a szubjektum a megismerési reláció centrális vonatkoztatási pontja, Hartmann idealista előítéletnek tartja, melyből egy paradox, a valódi ismeretproblémát elhibázó ismeretelmélet következik. A felfogás, miszerint nincs tárgy megismerő szubjektum nélkül, épp a megismerési viszony értelmét szünteti meg.

Hartmann meglátása szerint mindkét tézis a megismerési reláció hibás analizisén alapul. A helyes analizis ezzel szemben reflektált és természetes, az ontológiai beállítottság (*intentio obliqua* és *intentio recta*) megkülön-

böztetése révén végezhető el.¹⁶ A reflektált beállítódásból kiindulva pusztán a tárgyhoz juthatunk el, a létezőhöz nem. A megismerési viszony helyes – két létező közötti viszonyként való – felfogása kizárólag ontológiai alapokon, a természetes beállítódásból kiindulva lehetséges. Ferraris – szintén az ontológia és episztemológia különbségének fogalmi tisztánlátása érdekében – bevezeti a valóság két szintje közötti megkülönböztetést: episztemológiai valóság (realitás) és ontológiai valóság (valóság, külvilág). Utóbbi arra vonatkozik, ami van, függetlenül attól, hogy ismerjük-e. Az előbbi a valóságot azzal együtt érti, amit tudni vélünk arról, ami van.¹⁷

A megismerést Hartmann – a *létrehozással* ellentétben – valaminek a felfogásaként, megragadásaként definiálja, ezáltal a megismerés *realitásigényét* hangsúlyozva. Azt állítja, gondolkodásban és létezésben valaminek azonosnak kell lennie, hogy egyáltalán ismeret jöhessen létre; gondolkodásnak és létnek azonban egyúttal különbözniük is kell, mivel a megismerés valamit a tudat számára transz-

¹⁵ Uo.

¹⁶ Vö. Boros Bianka: *Selbstständigkeit in der Abhängigkeit*. Nicolai Hartmanns *Freiheitslehre*. Ergon, Würzburg, 2015. 26–29.

¹⁷ Vö. Ferraris, i. m. 60.

cendens dologként fog fel. Amennyiben biztosak lennének abban, hogy az, ami *megmutatkozik*, azonos azzal, ami *van*, az ontológia szükségtelen lenne. A *Ding an sich* realista értelmezésének megfelelően¹⁸ a transzcendens aktusok – amilyen a megismerés is – lényege abban rejlik, hogy valami magánvalóra irányulnak, azaz tárgyakat mint valami tőlük függetlent tételeznek. Az ismeretfenomén analízise során – különösen a megismerés határán¹⁹ – mutatkozik meg az ismerettárgy realitása. A kutatás olyan fenomenjei, mint a problématudat (tudás a transzobjektívről) és az ismeret előrehaladása (a tárgyobjekció határának kitolása) csak azáltal lehetséges, hogy a tárgy az ismeretet *megelőzően* és *tőle függetlenül* fennáll.²⁰

A valóság megismeréstől való függetlenségét Ferraris is kiemeli. Az ő definíciója így hangzik: „A realizmus az a nézet, mely szerint a természetes tárgyak a megismerésükhöz rendelkezésünkre álló eszközöktől függetlenül léteznek: létezők vagy nem létezők egy olyan valóság által, amely tőlünk függetlenül létezik.”²¹ A *preexistencia*, az *ellenállás* és az *interakció* empirikus körülményeiből levezethető érvek, mind az ontológiának az episztemológiával szembeni elsőbbsége és egyúttal a világnak a fogalmi sémákkal szembeni ontológiai függetlensége mellett szólnak. A *preexistencia* a világ bármiféle tudat előtti fennállására, az *ellenállás* a tényre, hogy a valóság ellenállhat a fogalmi sémáinknak, az *interakció* pedig a különböző fogalmi sémákkal rendelkező lények közti interakció lehetőségére utal.²² Az *ellenállás* fogalmában a létezőnek a megismeréstől való függetlensége, a vele szembeni közömbössége fejeződik ki. Ferraris az *ellenállást* egyenesen a létező *alapvető jellegzetességének* nevezi. Fejtegetéseik végén mindkét szerző a realitás ugyanazon alapvonalaihoz érkezik el. Ferraris a tárgyakat erő-

teljesnek, függetlennek, makacsnak²³ írja le, Hartmann pedig a *reális ridegségét*, kérlelhetetlenségét emeli ki mint annak fő vonását.²⁴

Míg Hartmann-nak szembe kell néznie a *passzivitizmus* vádjával, Ferraris elébe megy a problémának. Azáltal, hogy bevezeti a világ *felhívása* kifejezést, az *ellenállás* mellett az érem másik oldalára, a *legfőbb ontológiai pozitivitásra* is felhívja a figyelmet.²⁵

Ellenállásában a valós a tudás negatív véglete, megmagyarázhatatlanként és korrigálhatatlanként, de egyúttal a lét pozitív véglete is, mivel ez az, ami van, ami fennáll, ami az interpretációnak ellenáll, és egyben igazgató teszi azt, annak révén, hogy különbözik a képzelettől vagy az ábrándtól.²⁶

Steffen Kluck²⁷ egyetért Max Dessoir²⁸ passzivitizmus-vádjával, és Hartmann koncepcióját párhuzamba állítja a heideggeri *belevettség* fogalmával, melyben bár az *elszenvedés* momentuma éppolyan hangsúlyos, azonban kompenzálja az *aktív viszonyulás kényszere*. Dessoirnak válaszolva Hartmann a passzivitás másik oldalára, a *tettrehívásra*²⁹ utal, melyet a realitással szembesülve minden szituációban átélünk. Klucks érvelése annyiban erősebb, hogy ő az embernek a *kopernikuszi ellenfordulatból* eredő *peri-fériára szorultságát* is hozzáfűzi Dessoir érvéhez.

3. A közvetlen realitásadottság nyomában

A hartmanni értelmezésnek megfelelően a megismerési aktus transzcendens jellegű, s egy reális ellentaghoz kötődik. A megismerési aktus ugyanakkor az életösszefüggésben pusztán másodlagos, alárendelt szerepet játszik. „A tárgy elsősorban nem az, amit megismerünk, hanem valami, ami gyakorlati értelemben »érint« minket[.]”³⁰ A megismerés

18 Vö. Boros, Bianka: *Weltentwurf und Unendlichkeit bei Nicolai Hartmann*. In: Gabriel; Ostritsch; Olay (szerk.): *Welt und Unendlichkeit. Ein deutsch-ungarischer Dialog in memoriam László Tengelyi*. Karl Alber, Freiburg/München, 2017.

19 Vö. Hartmann: *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*, 70–74 és 444–471.

20 Vö. I. m. 457.

21 Ferraris, i. m. 61.

22 Vö. i. m. 61–64.

23 Vö. i. m. 65.

24 Vö. Hartmann: *Zum Problem der Realitätsgegebenheit*, 23.

25 Vö. Ferraris, i. m. 64–65.

26 I. m. 62.

27 Vö. Kluck, Steffen: *Entwertung der Realität*. In: Hartung; Wunsch; Strube (szerk.): *Von der Systemphilosophie zur systematischen Philosophie – Nicolai Hartmann*. De Gruyter, Berlin, 2012. 206f.

28 Vö. Hartmann: *Zum Problem der Realitätsgegebenheit*, 35–38.

29 Vö. Hartmann, Nicolai: *Das Problem des geistigen Seins*. De Gruyter, Berlin, 1962. 138.

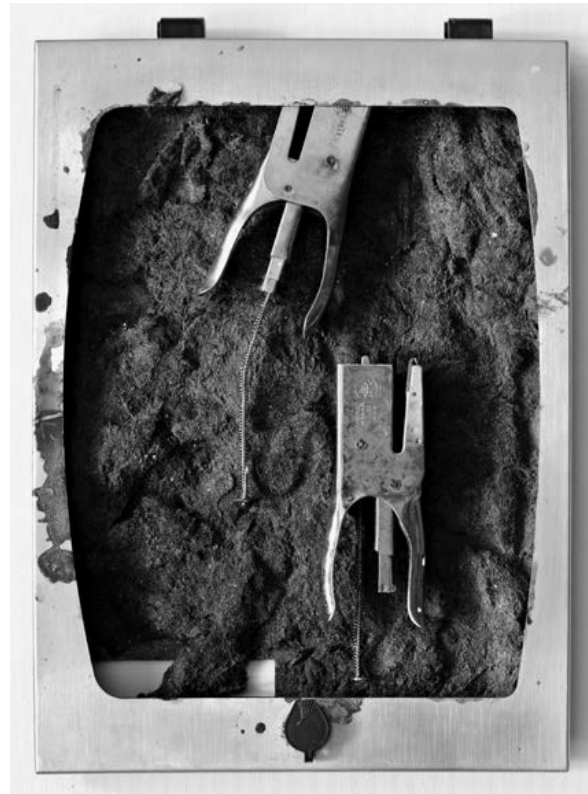
30 Hartmann, Nicolai: *Zur Grundlegung der Ontologie*. De Gruyter, Berlin, 1965. 172.

tehát pusztán közvetve, az elsődleges viszonyok sokféleségébe ágyazva, az emocionális-transzcendens aktusokra épülve utal a realitásra. A közvetlen realitásadottság – a reális ridegségével való konfrontáció által – az elsődleges aktusokban található, melyeket Hartmann gondos analízisnek vet alá.

A realitás adottságára vonatkozóan Schelernél a következőt olvashatjuk: „A realitás [számunkra] egyáltalán nem a perceptív aktusokban adott, hanem a világhoz való ösztönvezérelt akarati viszonyulásban, tágabb értelemben egy dinamikus-gyakorlati viszonyulásban[...]”.³¹ A realitást mint a központi ösztönkésztetéssel szembeni ellenállást éljük meg. Ebben az értelemben a realitástudat minden tudatot, képzetet, gondolkodást, észlelést megelőz; ez az eksztatikus módon megélt ellenállás vezet aztán a reflexióhoz.

Hartmann elvégzi a *közvetlen* realitásadottságot tartalmazó aktusok fenomenanalízisét. Az „aktuscsoportok, melyek érzelmi tónusában közvetlenül a reális viszonyok súlya fejeződik ki”³², az úgynevezett emocionális-transzcendens aktusok. Emocionálisak, amennyiben „a bennük rejlő érzelmi tónus a realitásbizonyíték lényegi és tulajdonképpen hordozója”³³, és transzcendensek, amennyiben egy „ontikusan önálló ellentagtól függenek”.³⁴ Az aktusok első csoportját a receptív aktusok alkotják, mint pl. a tapasztalás, az átélés, az elszenvedés, az elviselés. Ezen aktusok jellemzője, hogy valami történik a szubjektummal, a szubjektum *érintett*. Az objektum megmutatózó *ellenállása* ezen aktusok lényegi momentuma éppúgy, ahogy a szubjektum az ellenállással szemben megélt *kiszolgáltatottsága*. A második aktuscsoportba az emocionális-anticipáló aktusok tartoznak, mint pl. az elvárás, az előérzet, a készenlét, a kíváncsiság, a remény, a félelem. Ezekben a prospektív aktusokban a szubjektum *előzetesen érintett*, azáltal, hogy számol az eljövendő feltartóztatatlanságával. A harmadik aktustípust aktív, spontán módon előrenyúló aktu-

sok alkotják, mint pl. a vágyakozás, az akarás, a tett, a cselekvés. Ezek az aktusok is prospektívek, a jövőre irányulnak, de nem receptívek, a szubjektum közvetlenül nem *érintett*.

A realitás ezen aktív aktusok esetében három momentumban adott. A *dolog* momentuma által a *realitás ridegsége* válik hangsúlyossá, a realitásadottság minden cselekvést kísérő alapformája: a dolog ellenállása. A cselekvés, az akarás, az érzület második reálobjektuma a *másik*, aki, mint *érintett*, receptíven viszonyul az aktív szubjektumhoz. Az aktív szubjektum számára pedig tetteinek megmáshíthatatlansága, felelősségének tudata s egyben az, hogy cselekvése érint másokat, hozza létre a szubjektum *visszamenőleges érintettségét*. A harmadik momentum átfogó jellegű: maga a szubjektumot hívatlanul, akaratlanul meglepő *situáció*, mely állandóan szabadságra, aktivitásra, döntésre, állásfoglalásra kényszeríti. Minden aktivitás – a dologi és szellemi világ ellenállása közepette – a cselekvő *visszamenőleges érintettségét* vonja magával, és szembesíti a szubjektumot a realitás kérlelhetetlenségével. A személy itt egységet

31 Scheler, i. m. 209.

32 Hartmann: *Zum Problem der Realitätsgegebenheit*, 16.

33 I. m. 15.

34 Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*, 132.

és egyúttal állandó változásban lévő identitást jelent; maga az időben szétterülő szintézis, „[a]z állandó, soha le-nem-záruló, spontán önkonstitúció vagy önmegvalósítás”.³⁵ Az egyén számára nem a megismerési viszony az elsődleges; játéktere elsősorban nem az objektumok, hanem az akciók és a reakciók terepe. Élete szituációk folytonos láncolatából áll, melyből nem léphet ki, de kiszolgáltatottsága egyben *tettrehívás*³⁶ is. Így alakítja az egyén a világot és egyúttal önmagát is – folyamatos *öntranszcendenciában*³⁷ él.

Az ellenállás fogalma Schelernél is központi szerepet kap. Saját álláspontjának kifejtésekor Dilthey koncepciójának kritikájából indul ki, aki éppen azt a mozzanatot utasítja el, amelynek Scheler elméletében központi szerepe lesz: az ellenállás tapasztalását a maga közvetlenségében.³⁸ Míg Scheler fogalmai szerint a realitásnak *eksztatikus* módon vagyunk birtokában, Dilthey-nél az ösztön-tudat vezet a megélt ellenálláshoz. Utóbbi azzal is összefügg, hogy Dilthey az ellenállást az akarat tudatos tapasztalataként érti.³⁹ Scheler viszont így ír: „A tudatosodás (és a hozzá kapcsolódó én-vonatkozás), minden előforduló szintjén és fokozatában, mindig csak *következménye* a világ általunk elszenvedett ellenállásának.”⁴⁰

Scheler fejtegetéseinek másik fontos része a Heidegger-kritika, melyben azt kifogásolja, hogy Heidegger az *ellenállást* pusztán a reális lét *egyik* jellemzőjeként érti, és nem ismeri fel annak egyetlen konstitutív tulajdonságaként. Scheler elhibázottnak tekint a jelenvalólét alapszerkezetének kiindulópontul választását, szerinte a világ az ellenállásban tárul fel, és a jelenvalólét utólag, a reflexiók aktusok révén képződik.⁴¹ Heideggerrel ellentétben Scheler a *félelmet* és a *gondot* vitális fogalmaként értelmezi, melyeknek az ember mint ér-

telmes lény felette áll.⁴² A félelem „ősalapotként áll a gond háttérében”,⁴³ de maga is „csak a világ ellenállásából mint a lehetséges ellenállás szférájából ered [...] A félelem a lehetséges ellenállástól való félelem.”⁴⁴ Bár, mint láthattuk, az ellenállásélmény fogalma Hartmann-nál is központi szerepet kap, vitatja Scheler tézisének, miszerint mindenféle realitástudat az ellenállásélményből eredne.⁴⁵

Összességében elmondható, hogy az emocionális tapasztalás és az objektív megismerés minden különbsége ellenére az emocionálisan tapasztalt és megismert világ végső soron *egyetlen* reális világ, mely kétféle módon tapasztalható. A kétféle tapasztalási mód ugyanabba az életösszefüggésbe illeszkedik. Erre utalva írja Hartmann: „így nyilvánvalóan áttérjed az emocionális realitásadottság súlya a megismerési tárgyaira. [...] a[z emocionális] tapasztalás tárgyai [...] egyúttal a lehetséges megismerés tárgyai.”⁴⁶ Ennek értelmében a megismerés magasabb szintjei is (mint pl. a tudományos) a közvetlen világtapasztalatban gyökereznek. Mindez egyben azt is jelenti, hogy bár a megismerésben lévő ellenállásélmény különbözik az elementáris ellenállásélménytől, valójában azon alapszik. A megismerés előnyben van a dolgok ígylétének (*Sosein*), azaz objektivitásának, tartalmi gazdagságának, áttekinthetőségének szempontjából, míg a lét (*Dasein*), azaz a realitásbizonyosság tekintetében az emocionális adottságra van utalva; a két tapasztalati mód kiegészíti egymást.⁴⁷

4. Nincs létezőbb a létezőnél

A természetes és a reflektált beállítottság közti hartmanni, illetve a realista és a konstruktivista szemlélet közti ferrarisi megkülönböztetés ugyanarra utal. Míg a kiindulópont mindkét szerzőnél az ontológiai beállítottság (a természetes, illetve a realista szemlélet), a fogalompárok második tagjainak megvan a saját alkalmazási területük. Ahol

35 Uo.

36 Vö. Hartmann: *Zum Problem der Realitätsgegebenheit*, 138.

37 Vö. i. m. 143.

38 Vö. Dilthey, Wilhelm: Adalékok ama kérdés megoldásához, hogy honnan ered és mennyiben jogos a külvilág realitásába vetett hitünk. In: Uő: *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*. Gondolat, Budapest, 1974. 270.

39 Vö. Scheler, i. m. 214.

40 Uo.

41 Vö. i. m. 264.

42 Vö. i. m. 284.

43 I. m. 270.

44 Uo.

45 Vö. Hartmann: *Zur Grundlegung der Ontologie*, 169.

46 I. m. 205.

47 Vö. i. m. 207.

egy bizonyos belső perspektíva is rendelkezésre áll (mint az organikus, a lelki és a szellemi területén), Hartmann (aki rétegelméletben gondolkodik) központi szerepet tulajdonít a reflektált beállítottságnak. Ferraris koncepciójában a konstruktivista szemlélet azon a területen használható, ahol a tárgyak fogalmi sémáinktól való függésben léteznek, tehát a szociális tárgyak területén.⁴⁸

Hartmann-nál a megismerési viszony realista felfogása az ontológiai beállítottságból fakad. Fontos érv ezen elmélet mellett, hogy a megismerés olyan határfogalmainak értelmezését is lehetővé teszi, mint a *problématudat* és a *megismerés előrehaladása*. Mikor a *Zum Problem der Realitätsgegebenheit*-ben megígéri, hogy kifejti pozícióválasztásának okait, mégsem erre gondol, hanem az emocionális-transzcendens aktusok fenoménanalízisére. Az ezekben feltáruló közvetlen realitásadottság meggyőzőereje terjeszthető ki aztán a megismerési aktusra, amennyiben a megismerési viszony ugyanabba az életösszefüggésbe ágyazott, mint a nem-perceptív aktusok. Tehát míg az ismeretelméletnek ontológiai megalapozásra van szüksége, magát az ismeretproblémát antropológiai probléma-összefüggésbe kell beillesztenünk.

Visszatérve Harman *lakmusztesztjére*, az eddigiekből kitűnik, hogy azon sem Heidegger, sem Scheler nem megy át, Hartmann esetét azonban érdemes alaposabban megvizsgálni. Meghirdetve az ún. *kopernikuszi ellenfordulatot*, az ebből fakadó beállítottságból – a természetes realizusból – kiindulva a megismerési viszonyt *létvizonyként*, magát a megismerést pedig *transzcendens* aktusként értelmezi.

A lét idealista gondolati immanenciájának ontológiai átalakítása a gondolat létimmanenciájává Kant „kopernikuszi tettének” megfordítását jelenti. [...] Az ontológiai megfordítás helyreállítja a kopernikuszi analógiát; az észet egy nagyobb létrendszerbe illeszti be, mely nem az észhez igazodik, és nem neki megfelelően mozog, melyben az ész maga inkább függő és másodlagos. [...] Ezen új forradalom általános sémája, mely [...] a ter-

mészetes beállítódáshoz való visszatérést jelent, a gondolkodás létbeni immanenciájának formulája [...].⁴⁹

Hartmann egy kiterjesztett, a természetes realitásfogalomhoz közel álló realitásfogalommal operál, mely szerint nem csak a térbelileg tapasztalható dolgok reálisak. „Ez egyben a természetes realitásfogalom is, mely a »reális világot« kizárólag a maga egységességében ismeri, mint ami egyesíti és összefűzi a heterogén dolgokat: az élő és az élettelen erőket, a szellemi és a dologi történeteket.”⁵⁰ A természeti történések és a történelem egyazon realitásban zajlanak. Az anyag és a személyes szellem létmódja azonos, mindkettőt időbeliség, változékonyság és individualitás jellemzi. A materialista felfogásokkal ellentétben nem mennyiség és mérhetőség, hanem folyamat, tartam és egyidejűség jellemzik a realist. E realitásfogalom ellentétpárja tehát az ideális lét lenne, melyet időfelettség, időtlenség, változatlanosság és általánosság jellemez. Az egyén egyazon realitással bír, mint a materiális tárgyak. Bár általánosságban elmondható, hogy az emberekhez mint szellemi létezőkhöz való viszonyaink fontosabbak számunkra, és emellett messze-messze komplikáltabbak is, mint a dolgokhoz fűződő viszonyaink, ez a különbség nem a létmódok különbözőségén alapul.

Minden létező egyenrangúsága Hartmann-nál a *kopernikuszi ellenfordulatra* és az ontológiai beállítottság belőle következő elsőbbségére vezethető vissza. Ebből az álláspontból következik, hogy a megismerési viszonyt egyfajta létvizonyként fogja fel. A cél – éppen ahogyan Harman-nál is – a tárgy megragadása létének valódi természetében. Mindkét szerző hangsúlyozza, hogy sem a tudományosan lefelé (Hartmann-nál a lefelé irányuló metafizika), sem a humanisztikus módon felfelé redukáló elméletek (Hartmann-nál a felfelé irányuló metafizika) nem felelhetnek meg a reális objektumoknak. A fentiek fényében úgy látszik, Hartmann realizmusa átmegegy Harman *lakmusztesztjén*.

49 Hartmann: *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*, 286–287.

50 Hartmann: *Zum Problem der Realitätsgegebenheit*: 8. Vö. még Hartmann: *Zur Grundlegung der Ontologie*, 171.

48 Vö. Ferraris, i. m. 73f.